

Unele considerații privind numele orașelor din județul Tulcea

Gheorghe BĂISAN

Străveche vatră de locuire geto-dacică și de romanizare, pământul Dobrogei s-a caracterizat prin permanența locuirii umane, din paleolitic și până în prezent, în ciuda numeroaselor evenimente care au marcat acest teritoriu, precum și printr-un mare amestec de neamuri, de religii și culturi, din care a rezultat o provincie românească originală sub aspect demografic și toponomic.

Deosebit de importantă este evoluția denu-mirilor de localități, care reflectă particularitățile geografice ale locului, evenimentele social-istorice și politice care au tulburat viața provinciei românești dintre Dunăre și mare sau anumite măsuri administrative. În acest context, de un real interes este problema numelor orașelor județului Tulcea, asupra căreia dorim să ne aplecăm atenția.

În județul Tulcea există cinci orașe, din care Tulcea are rang de municipiu-reședință de județ, celelalte patru fiind Măcin, Babadag, Isaccea și Sulina. Ca ordin de mărime, exceptând municipiul Tulcea, care atinge o populație de mai puțin de 92000 de locuitori, celelalte fac parte din categoria orașelor foarte mici, având o populație cuprinsă între 5000-10000 de locuitori, cu tendință generală de scădere numerică și îmbătrânire.

Cu toate acestea, avem de-a face cu orașe vechi și foarte vechi, apărute în antichitate sau în perioada timpurie a feudalismului, care au avut o evoluție istorică interesantă și au jucat un rol însemnat, în diverse momente ale existenței lor. Încercând să descifram modul în care aceste așezări au primit numele (unul sau mai multe), vom realiza o scurtă incursiune în istoria fiecăruia, marcând momentele cele mai semnificative și prezentând dovezile istorice de care dispunem la acest moment și respectiv ipotezele legate de originea numelui.

Sigurele orașe care și-au păstrat numele pe toată perioada existenței lor sunt Babadag și Sulina, celelalte purtând în timp câte două sau chiar patru nume.

Babadagul este orașul situat într-o depresiune străjuită de prelungirile Dealului Roșu, spre NV, iar spre S și SE de dealurile Dumbrava, Coium Baba și Șermetul, cu înălțimi de 200-250 m, din Podișul Babadagului. Spre NE depresiunea se

deschide larg către lacul Babadag și complexul lagunar Razim-Sinoie.

Dovezile arheologice atestă existența omului din timpuri străvechi, fiind scoase la lumină urme ale unei așezări întărite din sec. XI-VIII î.Cr., precum și ale uneia romane (sec. II-IV d.Cr.), în punctele Tabia și Toprachioi.

Călătorul arab Ibn Batutah (1334-1335) îl menționa ca fiind o așezare tătărască, care după 1414 a căzut în stăpânirea turcilor. Orașul este citat și de alți călători, în sec. XVII, între care Evlia Celebi și palatinul Kulmie.

Celebi a vizitat în mai multe rânduri (1641, 1652, 1657, 1659, 1667) orașul, realizând descrierii care conțin informații valoroase despre mărime, aspect, locuitori și ocupăriile acestora. Într-o astfel de descriere aflăm că orașul avea 3000 de clădiri cu etaj, palate (seraiuri) înalte, cu două nivele, 4 geamii, 11 schituri (techele) și mai multe case de rugăciuni, 3 seminarii, 20 de școli, 8 hanuri, 3 băi publici și circa 70 particulare.

Comerțul era asigurat de numeroase cafenele și prăvălii, în majoritate românești, în care se puteau cumpăra mărfuri diverse, de la stofe la arcuri cu săgeți. Meșteșugurile erau practicate de armurieri, cizmari, croitori, şelari și giuvaergii. Pe perioada stăpânirii turcești orașul a căpătat o importanță deosebită, fiind -practic - cel mai important oraș din Dobrogea, centru administrativ, religios, dar mai ales garnizoană militară care, după unele estimări, în momentul de apogeu, număra 100000 de locuitori. Orașul avea o poziție strategică deosebită și de aici circulau poștalioanele pe principalele drumuri dobrogene, adică spre Tulcea, Isaccea și Măcin.

Legenda ni-l prezintă drept fondator modern pe Baba Sarî Saltîk Dede, cel care în 1262-63 a colonizat aici un număr de 10-12000 de turci, fondând viitoarea garnizoană militară. Aceasta a obținut aprobarea împăratului bizantin Mihai al VIII-lea Paleologul să se așeze în imperiul său, luând cu sine o mică armată, cu care să apere granițele imperiului, în apropierea gurilor Dunării.

După moartea sa, survenită la numai doi ani și posibila îngropare în Babadag, colonia s-a mutat în Crimeea. O altă ipoteză afirmă că Saltîk Dede, considerat un fel de sfânt musulman, ar fi dat ordin

ca la moartea sa trupul să-i fie secționat și îngropat în șapte locuri diferite de la extremitatea vestică a imperiului bizantin, aflat la apusul existenței sale, pentru a motiva colonizarea și stăpânirea unor locuri de pelerinaj pentru musulmani, al căror imperiu era în plină expansiune.

Numele orașului este turcesc și provine de la cuvintele baba-tată și dagh-munte, putând fi tradus fie prin muntele tatălui, fie prin tatăl muntilor. În ambele cazuri, credem că explicația pornește de la dealurile împădurite care mărginesc spre sud orașul, care vor fi impresionat pe primii coloniști turci popoziți pe aceste meleaguri. Să nu uităm că unul din aceste dealuri a fost botezat chiar Coium Baba (tatăl oilor).

Sulina, cea mai estică și totodată cea mai joasă localitate a țării, amplasată la gura de vărsare a brațului omonim, apare menționată pentru prima dată în anul 950, în lucrarea De administrando imperio, a cronicarului și împăratului bizantin Constantin Porphyrogenetul, sub forma Solina, formă pe care o regăsim pe numeroase hărți și portulane de navegărie din sec. XIV-XV sau cronici de mai târziu.

Pe perioada ocupației turcești orașul a servit ca punct strategic, din care se controla navegăria pe brațul Sulina sau pe Marea Neagră, fiind un loc ideal de observare a inamicului de la nord, imperiul țărist.

După numeroasele distrugeri suferite în timpul deselor conflicte militare ruso-turce din sec. XIX, orașul capătă o nouă viață și înflorire începând cu 1858, când Comisiunea Europeană a Dunării și-a stabilit la Sulina sediul final și a demarat un vast program de rectificare și dragare a brațului, devenit un vad comercial de rang înalt în Europa acelei vremi. Acest statut i-a fost amplificat odată cu căpătarea de rang de porto franco (1872), care a stimulat comerțul pe Dunăre și a transformat portul Sulina într-un oraș cosmopolit, aşa cum este descris de scriitorul Jean Bart în lucrarea *Europolis*.

Pentru a sublinia acest caracter, redăm informațiile statistice realizate în 1896 de către M.D.Ionescu, referitoare la populație și gradul de dotare socială. La data enunțată, orașul număra 7000 de locuitori, din care populație stabilă 4913 persoane. Structura etnică era demnă de Turnul Babel: 2056 greci, 803 români, 594 ruși, 268 turci, 211 austro-ungari, 173 evrei, 144 armeni, 117 albanezi, 49 germani, 45 italieni, 24 englezi, 22 muntenegreni, 17 polonezi, 11 francezi, 7 lipoveni, 6 danezi, 5 găgăuzi și 4 persani ! Despre aceste etnii mai stau mărturie doar mormintele din cimitirul aflat în marginea de răsărit a orașului, care evocă atât perioadele de apogeu cât și cele de decădere

și ruină.

Continuând raportul făcut de M.D.Ionescu, mai trebuie să menționăm că Sulina număra 1186 case, un hotel, 154 prăvălii, 3 mori, palatul administrativ al CED, un spital, 7 agenții consulare, 2 școli române, 2 grecești, una germană, una evreiască, 2 biserici grecești, una românească, una germană, 3 rusești, o sinagogă, 2 lăcașuri de cult germane, unul anglican și 2 geamii. Orașul era pavat, iluminat și bine întreținut.

În legătură cu numele Sulina, reținem explicația oferită de V.Bogrea, care consideră numele de origine greacă, formele soline, solina însemnând canal sau întindere de apă. Același autor arată că și în limba altor etnii balcanice (aromâni) există cuvinte asemănătoare (șulineac), cu aceeași semnificație.

Măcinul, cel mai vestic oraș al județului, situat în apropierea brațului dunărean care-i poartă numele, la poalele vestice ale Munților Măcinului, a purtat în timp două denumiri, respectiv cea antică (Arrubium) și cea actuală.

În NV orașului s-au descoperit urme ale cetății romane Arrubium (100 d.Cr), unul din bastioanele care apărau linia Dunării de invaziile pustiitoare ale popoarelor migratoare de la nord.

Deși numele pare a avea rezonanță celtică, puține mărturii materiale vin să sprijine ideea locuirii anterioare ocupației romane, fără a exclude această posibilitate. Profesorul măcinean N.Mureșeanu consideră într-o monografie dedicată orașului că cetatea Arrubium este anterioară locuirii romane, fiind geto-dacică (sec.III î.Cr.), ea fiind botezată de celti cu acest nume. Domnia sa își sprijină această afirmație preluând un citat din I.C.Drăgan (Noi traci), dedicat lui Dromichete, care glăsuiește astfel: Corăbiile erau rezistente, căci erau construite din lemnul de calitate al pădurilor carpatine și din esențe anume cultivate în Munții Măcinului.

Numele orașului, explică profesorul Mureșeanu, ar fi fost atribuit datorită rolului religios pe care cetatea îl juca în antichitate, când se practica cultul zeului Zeus Arrubianus.

Ocupația otomană a însemnat pentru Măcin numeroase momente critice, datorită apropiерiei de raiaua Brăilei, pentru care turci făceau eforturi deosebite să o stăpânească, motiv pentru care păstrau în Măcin un punct de sprijin militar, inclusiv o flotă, adăpostită de brațul Dunării. Numeroase controverse stârnește numele actual, fără a putea înclina balanța în favoarea uneia sau alteia dintre ipoteze.

Unii cred că numele Măcin ar putea proveni de la un nume propriu bulgar, Mecea, fără a sprijini

această afirmație cu nici un fel de document.

Cei mai mulți cred că ar proveni de la cuvintele macin, a măcina, deși nici pentru această afirmație nu există dovezi solide, fiind doar o ipoteză de lucru.

Același profesor măcinean avansează o ipoteză îndrăzneață, afirmând că numele Măcin ar fi o modificare realizată de turci de la forma Wecin, care ar fi modul în care ar fi apărut în documente numele misterioasei cetăți Vicina. El afirmă că turci, crezând că este vorba de o greșală de scriere (un M întors), au rescris numele orașului într-o formă asemănătoare cu cea actuală. Din păcate, această ipoteză, ca și celelalte, nu se sprijină pe documente care să ateste afirmațiile făcute, ea fiind contrazisă și de C.C.Giurescu, care crede că Vicina nu putea fi decât Isaccea, singurul care ar corespunde descrierilor din cronică.

Tulcea, orașul amplasat într-un frumos amfiteatru natural, de dealuri joase care coboară spre albia Dunării, fiind poarta de intrare în Delta Dunării, a purtat, la rândul său, două nume cu semnificații diferite, respectiv Aegyssus și cel actual. Tulcea este unul din cele mai vechi orașe ale țării, în perimetrul său fiind scoase la lumină dovezi de locuire umană aparținând culturii Gumelnița (2900-2200 î.Cr.) și respectiv populației traco-gete, pe Dealul Taberei, partea cea mai veche a orașului. Descoperirea unor obiecte de ceramică și podoabă de proveniență elenistică în strate cu urme de locuire daco-getice (Dealul Monumentului) denotă vechile legături comerciale pe care locuitorii acestei provincii le-au avut cu civilizațiile mediteraneene.

Geto-dacii au ridicat o cetate întărătită pe Dealul Monumentului (Colnicul Hora), pomenită pentru prima dată de Diodor din Sicilia (sec. III î.Cr.) și confirmată ceva mai târziu (12 d.Cr.) de către poetul latin Ovidiu, care, într-una din epistolele Exponto scria: Aproape de malul Istrului se află o veche cetate cu două nume/ La care cu greu se poate pătrunde din cauza întăriturilor și locului unde este așezată/ Dacă este să dăm crezare însăși locuitorilor ei/ Caspios Aegyssos este cel care ar fi întemeiat-o și ar fi numit-o după numele său.

Sub acest nume, orașul apare pomenit și mai târziu, de către scriitorul și istoricul bizantin Procopius (533-555), în lucrarea De Aedificis, de împăratul Constantin Porphyrogenetul (sec.X), în lucrarea De Thematibus și de numeroși alți cronicari ai vremii. În unele surse, numele apare în forme ușor modificate: Aegiso, Aegipsum sau Aeciso.

Nu știm cu siguranță cum și în ce împrejurări a fost rebotezat orașul, cu numele de astăzi, dar presupunem că acest eveniment s-a realizat în

timpul ocupației turcești, știut fiind obiceiul turcilor de a schimba toponimia locală cu una proprie, care, de multe ori, ținea cont de realitățile geografice.

Prima mențiune cu numele actual apare în 1570, fiind realizată de Andrei Taranovski, în notele de călătorie spre capitala imperiului otoman. Au urmat alte mențiuni, făcute de negustorul englez John Newberie (1582), Pado Georgici (1595), Evlia Celebi (1650), Mateo Gondola (1674) și polonezul Mykosa (1782), pentru ca numele orașului să devină o permanență în documentele oficiale ale administrației turcești sau în informațiile de călătorie ale diverselor persoane care au poposit pe aceste locuri.

Prin 1860 orașul era capitala Dobrogei, la vremea aceea Constanța fiind un sat ceva mai mare. Numeroase evenimente au afectat viața orașului, unul din acestea fiind războiul rus-turc din 1828-29 când, conform informațiilor lui Hector de Béarn, cel care însoțea armatele ruse, orașul mai avea doar 20 de case rămase în picioare.

Refăcut după acest eveniment devastator, dar mai ales după războiul Crimeii, când se instaură un nou climat internațional, Tulcea devine un port cu o activitate comercială efervescentă și cu un rol strategic important.

Numeroase persoane au încercat să explice originea și semnificația numelui actual al orașului Tulcea, toți acceptând că sufixul cea este turcesc, fiind deseori folosit în compunerea numelor unor localități, ca și varianta gea: Corugea, Atmagea, Casimcea, Isaccea etc.

În legătură cu prima parte a numelui, părerile sunt împărțite, din numărul mare de ipoteze spicuind doar câteva care ni se par mai tentante. Unii cred că la baza numelui ar sta cuvântul turcesc tukla (țiglă, cărămidă) și traduc prin localitatea cu case din țiglă, sau cărămidă. O variantă oarecum asemănătoare prezintă profesoara Isacceană Omer Memnune, care consideră că la baza numelui ar sta cuvântul tuglagi (se citește tulagi), cu semnificația de loc unde se fac cărămizi.

D.Vultureanu credea că numele orașului ar fi derivat din turcescul doulgi, care înseamnă adunătură, probabil de neamuri, de etnii.

Unii autori cred că la bază ar sta rădăcina celtică dun (colină), la care s-ar fi adăugat sufixul turcesc, semnificând în acest caz locuitorii sau așezarea de pe coline, variantă destul de plauzibilă, justificată de realitatea geografică.

Foarte mulți cred că temelia cuvântului ar fi o altă rădăcină, tul, după unii indoeuropeană, după alții celtică, semnificând deal. Această variantă este sprijinită de C.M.Ştefănescu, care crede că numele orașului ar fi fost preluat de la cel al unui

deal situat la sud de vatra acestuia, care se numește acum Dealul Tulcei, pomenit în 1321 de Abulfeda sub forma A'Tul. Rămâne deocamdată neclar momentul când turcii au hotărât să modifice vechiul nume.

Orașul care se pare că a purtat cele mai multe nume (posibil patru) este Isaccea, port la Dunăre în partea de nord a județului, un vechi vad de trecere peste fluviu.

Actualul oraș a evoluat pe amplasamentul vechii așezări romane Noviodunum. Anterior ocupației romane, pe aceste locuri a existat o așezare geto-dacică pe care romanii au fortificat-o (369 d.Cr.), înființând aici o stațiune pentru flota lor de pe Dunăre. Stăpânirea romană a fost destul de îndelungată, descoperirile arheologice dovedind o locuire prosperă, până în sec.VII d.Cr.

Au fost scoase la lumină fortificațiile din zona portului, cu turnuri în formă de U, încăperi cu hipocaust, provenite de la un edificiu termal, morminte cu sarcofage de piatră, în care s-au găsit obiecte de ceramică și piese de vestimentație, precum și un tezaur monetar din timpul împăratului Galenius (267 d.Cr.), conținând 1071 piese.

Unii istorici amplasează aici enigmatica cetate bizantină Vicina, iar N.Iorga crede că aici ar fi fost reședința unei formațiuni prestatale, a lui Sacea (sec.XI), explicând în acest fel și numele. Ipotezele sunt acceptate și de istorici mai apropiati de zilele noastre, între care C.C.Giurescu.

Merită să fie menționat faptul că în 513 î.Cr., regele perșilor Darius a trecut Dunărea pe un pod de vase, în campania sa împotriva scitilor, prilej cu care a luat contact cu locuitorii geti din Dobrogea, care i-au opus o dărză rezistență.

Prima mențiune a așezării, sub forma Saikdji, aparține egipteanului Navairi, iar cea apropiată de forma actuală, datează din 1321 și o datorăm lui Abulfeda. Atunci apare sub forma Isakgi, sprijinind ipoteza lui Iorga, dar dând și alte amănunte importante, care l-au determinat pe C.C.Giurescu să considere că aici a fost enigmatica cetate a Vicinei : Isaccea este un oraș în țara valahilor (Aloualac) și în dependență de Constantinopol, în al șaptelea climat...într-o câmpie largă locul unde Dunărea se varsă în Marea Neagră...cei mai mulți dintre locuitori profesau islamismul...

În timpul lui Basarab I, nordul Dobrogei era parte componentă a Țării Românești, geograful arab făcând mențiunea că așezarea Isakgi făcea parte din Alualak (Tara Românească). În timpul lui Mircea cel Bătrân și în sec.XV, localitatea era populată cu români și purta numele Oblucița. După moartea lui Mircea, Dobrogea a intrat sub ocupația otomană, orașul revenind la vechiul nume, modificat

în Isak-Köy, din care a derivat forma actuală. Locuit de tătari și turci, alături de români, orașul și-a continuat existența pe toată durata ocupației turcești, trecând prin momente de prosperitate sau de decădere, în funcție de evenimentele care au afectat întreaga provincie dintre Dunăre și Marea Neagră.

Isaccea a avut un important rol strategic, fiind loc de trecere peste Dunăre, motiv pentru care turcii aveau aici o garnizoană militară permanentă, întărită în timpul conflictelor cu rușii, mai ales după ce aceștia au ocupat Basarabia. Între centrul militar Babadag și garnizoana Isaccea circulau poștălioane, care urmău valea Teliței. Orașul a avut mult de suferit de pe urma războaielor ruso-turce, mai cu seamă a celui din 1828-29, în urma căruia mai rămăseseră în picioare numai 150 de case.

Dacă pentru numele actual putem accepta explicația dată de Iorga și acceptată și de alți istorici prestigioși, interesante ni se par ipotezele legate de celelalte nume, respectiv Noviodunum și Oblucița.

După unii autori (între care și reputatul arheolog tulcean dr. Victor Baumann), numele vechi Noviodunum ar avea la bază prefixul *novio*, cu sensul de *nou*, la care s-a adăugat cuvântul *dunum*, de la *duna*, care era denumirea tracică pentru fluviu (*Duna-Re*, cu sensul *purtător de nori*).

Acest nume ar fi fost justificat de schimbarea cursului fluviului, eventual mutarea sa spre malul tulcean, datorită unei viituri sau altui eveniment despre care nu avem informații. Dacă peste cursul nou creat s-a realizat și un pod, într-o zonă de vechi vad de trecere, acesta ar fi justificat și denumirea purtată de localitate în sec.XV, *Oblucița*, care are la bază cuvântul de origine slavă *obluc*, cu sensul de *arc* (poate pod).

Neavând o pregătire de specialitate, nu ne putem permite să lansăm ipoteze, dar nu ne putem opri să constatăm cât de interesante sunt problemele de toponimie ale nordului Dobrogei și ce conotații geografice și istorice au acestea.

1. Arbore AI.P. (1922): *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, an III, nr. 2;
2. Bogrea V. (1921): *Note de toponimie dobrogeană*, în *Analele Dobrogei*, an II, nr. 1;
3. Dănescu Gr.Gr. (1896): *Dicționarul statistic, geografic și istoric al județului Tulcea*;
4. Giurescu C.C. (1977): *Probleme controversate în istoriografia română*, Editura Albatros;
5. Manta I., Manta A.M. (1982): *Terra mic buletin de identitate*, Editura Albatros;
6. Mureșeanu N. (1999): *Orașul Măcin-coordonate în timp*, Editura Eficient;
7. Romanescu Gh. (1997): *Delta Dunării-ghid turistic*, Editura Corson, Iași;
8. Ștefănescu C.M. (1969): *Din toponimia autohtonă a fațadei dunărene a Dobrogii*, în *Studii geografice asupra Dobrogii*, București
9. Vultureanu D. (1896): *Observații asupra nomenclasturii Dobrogei*, Tipografia Românul, București.